
ศีลธรรมโลกวิสัย สิทธิมนุษยชน
และประชาธิปไตย

Secular Morality, Human Rights,
and Democracy

ศีลธรรมโลกวิสัย สิทธิมนุษยชน และประชาธิปไตย

สุรพศ ทวีศักดิ์*
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์ปัญหาของศีลธรรมศาสนาที่สถาปนาอำนาจนำทางการเมืองและทางวัฒนธรรมจากสมัยโบราณจนตลอดยุคกลาง และอภิปรายให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของศีลธรรมโลกวิสัยก็เพื่อโต้แย้งศีลธรรมศาสนาดังกล่าว จากนั้นศีลธรรมโลกวิสัยจึงกลายเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย ในยุคสมัยใหม่ และผู้เขียนเสนอว่าในสังคมไทยปัจจุบัน หากเราต้องการประยุกต์ใช้ศีลธรรมศาสนากับประเด็นทางการเมืองและเรื่องสาธารณะอื่นๆ ย่อมจำเป็นต้องตีความศีลธรรมศาสนาสนับสนุนสิทธิมนุษยชน

คำสำคัญ: ศีลธรรมศาสนา, ศีลธรรมโลกวิสัย, สิทธิมนุษยชน, ประชาธิปไตย

---

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Secular Morality, Human Rights, and Democracy

Suraphot Thaweesak
Suan Dusit University

Abstract

This article analyzes the problem of religious morality, establishing the political and cultural hegemony from ancient times until the Middle Ages, and discusses that the emergence of secular morality is to oppose such religious morality. Then, secular morality is the foundation of human rights and democracy in the modern era. The author proposes that in modern Thai society, if we want to apply religious morality to political and public issues, of course, religious morality is inevitably interpreted to support human rights.

Keywords: religious morality, secular morality, human rights, democracy

ผู้เขียนต้องการโต้แย้งความเชื่อที่ว่าศีลธรรมศาสนาเป็นสิ่งที่ดีหรือถูกต้องในตัวเองอยู่แล้ว ปัญหาอยู่ที่คนอ้างหรือตีความศีลธรรมศาสนามาใช้ อย่างผิดๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และวิเคราะห์ให้เห็นปัญหาพื้นฐานของศีลธรรมศาสนาว่าขัดหลักสิทธิมนุษยชนอย่างไร และศีลธรรมโลกวิสัยที่กลายเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยนั้น เกิดจากการโต้แย้งศีลธรรมศาสนาในระดับพื้นฐานอย่างไร พร้อมกับเสนอว่า หากจะประยุกต์ใช้ศีลธรรมศาสนากับประเด็นทางการเมืองและเรื่องสาธารณะอื่นๆ ควรมีหลักการอย่างไร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ความสอดคล้องทางตรรกะ (logical analysis) ของมโนทัศน์ศีลธรรมศาสนา ศีลธรรมโลกวิสัย ประวัติศาสตร์ความคิดและข้อโต้แย้งต่างๆ (arguments) เพื่อให้เห็นปัญหาในมุมกว้างและลึก

ศีลธรรมศาสนา การเมือง และระบบชนชั้น

เมื่อเราถามบรรดาผู้ศรัทธาในศาสนา พวกเขา มักยืนยันความเชื่อที่ว่า ศาสนาหรือศีลธรรมศาสนาเป็นสิ่งที่ดีหรือถูกต้องในตัวเองอยู่แล้ว หากจะมีปัญหาใดๆ ในประเด็นศาสนากับการเมือง ความไม่เท่าเทียม ความขัดแย้ง ความรุนแรง สงคราม การก่อการร้ายในนามศาสนา ย่อมไม่ใช่ปัญหาของศาสนาหรือศีลธรรมศาสนาโดยตรง แต่เป็นปัญหาของการอ้างศาสนาหรือศีลธรรมศาสนาในทางการเมืองต่างหาก¹ หรือเป็นปัญหาของคนหรือกลุ่มคนที่ใช้ศาสนาอย่างผิดๆ ต่างหาก

---

¹ เรามักอภิปรายกันในระดับว่า “ศาสนาถูกต้องความรับใช้การเมือง” แต่ไม่อภิปรายลงลึกว่าจริงๆ แล้วศาสนาต่างหากที่เริ่มสถาปนาระบบการเมืองขึ้นมา ดู “นักวิชาการชี้ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมืออุดมการณ์ในสังคม-ตั้งสถาบันสงฆ์รับใช้นโยบายการเมือง” https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1424559050 (สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2560)

ถ้าเช่นนั้นเราควรแยกศาสนาจากการเมืองใหม่ พวกเขา ก็มักจะบอกว่าไม่ควรแยก แต่ควรนำศีลธรรมศาสนาไปช่วยให้การเมืองสะอาดขึ้น มีศีลธรรมมากขึ้น แล้วในวิถีชีวิตทางสังคมและการเมืองเราควรถือว่าสิทธิมนุษยชนสำคัญกว่าศีลธรรมศาสนาหรือไม่ เพราะหลักสิทธิมนุษยชนปกป้องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนทุกศาสนาและคนไม่มีศาสนาเท่าเทียมกัน หากศีลธรรมศาสนาขัดกับหลักการพื้นฐานดังกล่าว ควรปรับให้สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนหรือไม่ ผู้เขียนมักได้คำตอบจากบรรดาผู้เคร่งศาสนาที่เคยสนทนาด้วยว่า “ไม่ควรปรับ” เพราะสิทธิมนุษยชนเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์ปุถุชนคิดขึ้น ย่อมจะผิดพลาดได้ แต่ศีลธรรมศาสนามาจาก “พระวจนะของพระเจ้า” หรือมาจากการตรัสรู้ของพระศาสดาผู้หลุดพ้น ย่อมไม่อาจผิดพลาดได้ ประชาญ์พุทธศาสนาบางท่านกล่าวด้วยซ้ำไปว่า

ถ้าหม่อมมนุษย์ปฏิบัติอยู่ในศีล 5 ก็ไม่จำเป็นต้องมีสิ่งทีเรียกว่า สิทธิมนุษยชน และถ้ามองให้ละเอียดลงไปก็จะเห็นว่า สิทธิมนุษยชนสากลของสหประชาชาติที่แยกกระจายไปในรายละเอียดเป็นข้อย่อยมากมายนั้น ก็อยู่ในขอบเขตของศีล 5 นี้เอง หรือพ้นจากนั้นไปก็อยู่ในหลักธรรม เช่นเรื่องทศ 6 เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546, น. 19

ข้อโต้แย้งของบรรดาผู้ศรัทธาในศาสนาข้างบนมีปัญหาสำคัญคือ เป็นการมองศาสนาด้านเดียว ที่จริงแล้วศาสนาก็มีสองด้าน เหมือนการเมืองและสิ่งอื่นๆ คือมีทั้ง “ด้านสว่าง” และ “ด้านมืด” ในสังคมโบราณเรื่อยมาจนสิ้นสุดยุคกลางหรือยุคประเพณี ศาสนากับการเมืองไม่ได้แยกเป็นอิสระจากกัน นอกจากไม่แยกจากการเมืองแล้ว ศาสนายังทำหน้าที่ให้คำตอบแทบทุกเรื่อง ทั้งเรื่อง

ทางจิตใจ การเมืองการปกครอง ระบบชนชั้น ศีลธรรมทางสังคม จารีตประเพณี จึงไม่ใช่เพียงว่าชนชั้นปกครองใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง แต่ศาสนาต่างหากที่สร้างความเชื่อรองรับการสถาปนาระบบการเมืองการปกครองขึ้นมา และรับรองความชอบธรรมของอำนาจผู้ปกครองและระบบชนชั้นทางสังคม²

ศาสนาคืออะไร คำว่า “ศาสนา” ในรูปภาษาสันสกฤตที่บ้านเราใช้กัน มักจะแปลว่า “คำสั่งสอน” แต่ “Religion” อันเป็นความหมายของศาสนาที่เข้าใจกันในโลกตะวันตกนั้น มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “Religio” แปลว่า “สัมพันธ์” ฉะนั้น “Religion” จึงหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ในความหมายว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์ โลก และสรรพสิ่ง พร้อมกับได้มอบ “ศีลธรรม” ในฐานะเป็นคำสั่ง กฎ ข้อบังคับให้มนุษย์ปฏิบัติตาม และกฎศีลธรรมย่อมไม่ได้เป็นเพียงหลักปฏิบัติเพื่อการมีชีวิตที่ดีของบุคคลในโลกนี้เท่านั้น หากแต่เพื่อความสุจริตในโลกรหน้าด้วย ขณะเดียวกันก็เป็นหลักการปกครองอีกด้วย

ศาสนาพหุเทวนิยม (Polytheism) ที่นับถือเทพหลายองค์ ถือว่าผู้ปกครองเป็นเทพหรือโอรสของเทพใช้อำนาจในนามเทพต่างๆ ขณะที่ศาสนาเอกเทวนิยม (Monotheism) ที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวถือว่าผู้ปกครองใช้อำนาจเทวสิทธิ์ (Divine Rights) ในนามของพระเจ้าองค์เดียว อารยธรรมเมโสโปเตเมีย อียิปต์คือสมรภูมิต่อสู้ระหว่างการเมืองในนามศาสนาที่นับถือเทพหลายองค์กับศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว ในที่สุดศาสนาพระเจ้าองค์เดียวก็มีชัย อิสลามจึงกลายเป็นศาสนาที่สถาปนารัฐศาสนา (Religious State) ในตะวันออกกลาง ขณะที่คริสต์เข้าไปปะทะกับศาสนาเทพหลายองค์ของชาวโรมัน จนได้ชัยชนะ

---

² ผู้เขียนเคยอธิบายประเด็นนี้ไว้บ้างแล้ว ดู สุรพศ ทวีศักดิ์, *ศาสนาสถาปนากการเมือง*. มติชนสุดสัปดาห์ (17-23 พ.ย. 2560).

กลายเป็นศาสนาสถาปนาระบบการเมืองที่กษัตริย์ใช้อำนาจในนามพระเจ้าปกครองอาณาจักรทางโลก และพระสันตะปาปาใช้อำนาจในนามพระเจ้าปกครองอาณาจักรทางจิตวิญญาณ³

ในอินเดียกองทัพของชาวอารยันรุกเข้ามาพร้อมกับศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้างโลก เมื่อยึดดินแดนของชนพื้นเมืองที่นับถือเทพหลายองค์ได้แล้ว ก็สถาปนา “ตรีมูรติ” (พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์) ของพวกตนเป็นพระเจ้าสูงสุดให้เป็นศาสนาของชาวลุ่มแม่น้ำสินธุ นั่นคือ “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” พร้อมกับกดคนพื้นเมืองลงเป็นทาส ภายใต้ความเชื่อที่ว่าพระเจ้าสร้างระบบวรรณะกำหนดชนชั้นของคนจากชาติกำเนิดอย่างตายตัวว่า ใครเป็นชนชั้นปกครอง (กษัตริย์, พราหมณ์) เป็นผู้ถูกปกครอง (ไวศยะ) และเป็นทาส (ศูทร) ส่วนพุทธศาสนาเป็นอเทวนิยม (Atheism) เพราะไม่เห็นด้วยว่า พระเจ้าสร้างโลกและระบบวรรณะขึ้นมา แต่ก็เห็นว่าคนเราเกิดมาในชนชั้นที่ต่างกันเพราะทำกรรมมาต่างกัน⁴

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นชัดเจนว่าสถาปนาระบบสังคมการเมืองและระบบทาสขึ้นมา (ระบบวรรณะ 4) ส่วนพุทธศาสนาถือว่า ผู้ปกครองควรเป็น “ธรรมราชา” ที่ปกครองโดยธรรม ต่อมาธรรมราชาถูกยกย่องให้เป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าอยู่หัว สมมติเทพ และความเชื่อที่ว่าคนเราเกิดมาในชนชั้นที่ต่างกันเพราะทำกรรมมาต่างกันดูเหมือนจะไปกันได้ดีกับระบบชนชั้นศักดินา เจ้าขุนมูลนาย ไพร่ ทาสในเอเชียอาคเนย์ ที่พุทธ พราหมณ์ ผีอยู่คู่กันมายาวนาน แม้แต่พระไตรปิฎกก็ไม่เห็นว่าระบบทาสผิดศีลธรรม ดัง “เวสสันดรชาดก” ที่เล่าว่า

³ ระบบปกครองโดยอำนาจเทวสิทธิ์ที่เริ่มขึ้นในต้นยุคกลางดังกล่าวนี้ เรียกว่า “ลัทธิดาบสองเล่ม” ดู เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, *ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน*. แปลโดยเสน่ห์ จามริก, กรุงเทพฯ: สถาบันวิสิทธรศน์, 2555), หน้า 147.

⁴ ดู “พาลปณฑิตสูตร” พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 482, 502.

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีด้วยการบริจาคลูกให้เป็นทาส⁵

จะว่าไปศาสนาหลักๆ อย่างพราหมณ์-ฮินดู พุทธ คริสต์ อิสลาม ไม่ได้เห็นว่าการมีระบบทาส “ผิดศีลธรรม” โมเสสเคยปลดปล่อยชาวฮิวจากการตกเป็นทาสแรงงานของฟาโรห์ก็จริง พระเยซูอยู่ข้างผู้ถูกกดขี่ก็จริง แต่ก็ไม่ใช่การต่อสู้เพื่อล้มเลิก “ระบบทาส” ดังที่ริชาร์ด ฮัลโลเวย์ (Richard Holloway) เขียนว่า “ในบรรดาผู้ติดตามพระเยซูน่าจะมีทาสปะปนอยู่ด้วย ทาสคือทรัพย์สินที่เป็นมนุษย์ซึ่งมีเจ้าของเช่นเดียวกับม้า...แม้แต่คัมภีร์ไบเบิลยังเห็นเป็นเรื่องธรรมดา”⁶ ในหนังสือ “City of God” นักบุญออกัสตินระบุเลยว่า “ด้วยปัญญาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ พระองค์ได้ทรงประทานระบบทาสมาให้เป็นการลงโทษสำหรับบาป” (เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, 2555, น. 142) สิ่งที่ดีที่สุดในศาสนาทำคือ สอนให้เมตตากรุณาต่อทาส สำหรับความเท่าเทียมทางเพศนั้น ทุกศาสนาสร้างและสนับสนุนความไม่เท่าเทียมทางเพศชัดเจนอยู่แล้ว เพราะแม้ศาสนาจะอ้างว่าชาย หญิงเข้าถึงพระเจ้าและบรรลุนิพพานได้เช่นกัน แต่ศาสนาก็สนับสนุนความไม่เท่าเทียมของสถานะทางสังคมระหว่างชาย หญิง ด้วยการสร้างความเชื่อว่า ความไม่เท่าเทียมทางเพศเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างหรือกำหนดมาตั้งแต่แรกบ้าง กรรมเก่ากำหนดมาบ้าง ขณะที่สถานะและบทบาทความเป็นผู้นำทางศาสนา และการเป็นนักบวชของผู้หญิงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นไปได้ยาก และถึงจะเป็นไปได้บ้างก็ไม่ใช่อะไรที่เสมอภาคกับนักบวชชายอย่างแท้จริง

⁵ ดู พระไตรปิฎก เล่มที่ 28 ข้อ 1163 เป็นต้นไป.

⁶ ริชาร์ด ฮัลโลเวย์. *ศาสนา: ประวัติศาสตร์ศรัทธาแห่งมวลมนุษย์*, แปลโดย สุนันทา วรรณสินธ์ เบล, กรุงเทพฯ: โอเพนเวิลด์ส์ พับลิชชิง เฮาส์, 2560, หน้า 175.

อย่างไรก็ตาม เราอาจเข้าใจได้ว่า ก็เป็นธรรมดาที่ศาสนาจะไม่ถือว่าการมีทาสเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรม และไม่ถือว่าชายหญิงเท่าเทียมกัน เพราะศาสนาเกิดขึ้นในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ยังไม่เกิดแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน แต่ประเด็นไม่ใช่เพียงว่าในยุคนั้นยังไม่เกิดแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนเท่านั้น หากเป็นปัญหาระดับพื้นฐานกว่า นั่นคือ นอกจากศาสนาจะไม่มีหรือไม่สามารถให้กำเนิดมโนทัศน์ (concept) ของสิทธิมนุษยชนแล้ว ศาสนายังสร้างระบบการเมืองแบบเผด็จการ ระบบทาส ความไม่เท่าเทียมทางเพศ และอื่นๆ ขึ้นมาเองด้วย ดังที่ยกตัวอย่างมาเป็นต้น

ฉะนั้น เวลาพูดถึง “ศีลธรรมศาสนา” (religious morality) โดยพิจารณาจากประวัติศาสตร์การสร้างความเชื่อและบทบาทที่เป็นจริงของศาสนาแล้ว จึงไม่ได้มีความหมายแคบๆ ว่า ศีลธรรมศาสนา คือหลักศีล 5, บัญญัติ 10 ประการ หรือหัวข้อศีลธรรมต่างๆ ที่ระบุใน “บัญญัติรายการศีลธรรม” ของศาสนาต่างๆ เท่านั้น แต่หมายถึง “ระบบศีลธรรม” ที่ผูกโยงกับความเชื่อทางอภิปรัชญา (metaphysics) ที่ศาสนาส่งเสริม เช่น ความเชื่อเรื่องพระเจ้า สวรรค์ นิพพาน กฎแห่งกรรม ที่เป็นฐานคิดในการกำหนดเป้าหมายชีวิตของบุคคล อุดมคติทางการเมือง และการออกแบบศีลธรรมส่วนบุคคล ศีลธรรมทางสังคม การกำหนดความชอบธรรมของสถานะ อำนาจของชนชั้นปกครอง และระบบชนชั้นทางสังคมดังที่กล่าวมา

ศีลธรรมโลกวิสัย: รากฐานของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย

ศีลธรรมโลกวิสัย (secular morality) เกิดจากการโต้แย้งศีลธรรมศาสนา ในความหมายดังกล่าว พูดให้ชัดคือเกิดจากการต่อต้านอำนาจนำทางการเมือง (political hegemony) และอำนาจนำทางวัฒนธรรม (cultural hegemony)

ในกรอบคิดศีลธรรมศาสนาโดยตรง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการแยกศาสนาออกจากการมีอำนาจรัฐ การเมือง และเรื่องสาธารณชนอื่นๆ ในยุคสมัยใหม่

เมื่อมองในแง่ภูมิศาสตร์การเมือง จะเห็นว่าสังคมที่ศาสนามีบทบาทสถาปนาอำนาจนำทางการเมืองและทางวัฒนธรรม คือสังคมที่เข้มแข็งด้วยระบบการปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาด (despotism) ซึ่งเป็นระบบที่เกิดขึ้นจากการพิชิตอำนาจ ตั้งอยู่บนความกลัว และลงเอยด้วยการทำตามอำเภอใจ (เคนเนธ มิน็อก, 2559, น. 13) เห็นได้จากสังคมอารยธรรมอียิปต์ เมโสโปเตเมีย ตะวันออกกลาง ยุโรปยุคกลาง จีน อินเดีย ศรีลังกา และประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ที่รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดียและจีน

แต่อารยธรรมกรีกกลับต่างออกไป เมื่อเอเธนส์ให้กำเนิดสังคมการเมืองที่สร้างระบบต่อรองอำนาจระหว่างพลเมืองที่เสมอภาคมีส่วนร่วมในการใช้เหตุผลถกเถียงในสภา และแยกระหว่างวิถีชีวิตสาธารณะกับวิถีชีวิตส่วนตัว⁷ สังคมการเมืองเช่นนี้ก่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตกที่มีลักษณะของการปะทะขัดแย้งระหว่าง “ศรัทธา” (ศาสนา) กับ “เหตุผล” (ปรัชญา) ทำให้โลกทางปัญญาของตะวันตกไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา⁸

ทว่าการปะทะระหว่างศรัทธากับเหตุผลก็เต็มไปด้วย “รอยบาดแผล” เพราะเพียงแค่นักปรัชญาอย่างโปรแทกอรัส (Protagoras) เขียนหนังสือ “ว่าด้วยเทพเจ้า” (On the Gods) ขึ้นต้นด้วยข้อความว่า “เมื่อพูดถึงเทพเจ้าแล้วข้าพเจ้าไม่อาจยืนยันได้ว่าเทพเจ้ามีจริงหรือไม่” ก็ทำให้ชาวเอเธนส์กล่าวหาว่าเขาลบลู่เทพเจ้า หนังสือของเขาถูกเผา และเขาต้องหนีออกจากเอเธนส์มุ่งหน้าไป

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁸ ดู การวิเคราะห์การปะทะระหว่างศรัทธากับเหตุผลในภูมิปัญญาตะวันตก ใน ไมเคิล ไรท์. *ตะวันตกวิกฤตคริสต์ศาสนา*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2542.

เกาะซิชิลี แต่ได้จมน้ำตายระหว่างทาง พระราชาโรมัน (ประยูร ธมมจิตโต, 2540, น. 119) ขณะที่โสเครตีส (Socrates) ก็ถูกศาลแห่งเอเธนส์ตัดสินประหารชีวิตด้วยการให้ดื่มยาพิษ ในข้อหาไม่เคารพเทพเจ้าของรัฐ บูชาเทพเจ้าองค์ใหม่ และมอมเมาเยาวชน เขาวิพากษ์ศาสนาอย่างถึงรากว่า

*สิ่งที่ถูกศีลธรรมไม่จำเป็นต้องดูเหมือนเครื่องศาสนาเสมอไป...
 คนเราสามารถทำสิ่งชั่วร้ายด้วยเหตุผลทางศาสนา และบางครั้ง
 การกระทำที่มีศีลธรรมก็ขัดแย้งกับประเพณีดั้งเดิมของศาสนา
 เมื่อคนเลิกยึดถือคำสอนและความรู้เหตุผลทางศาสนาอย่าง
 ไม่ลืมหูลืมตาเท่านั้น ปรัชญาแห่งศีลธรรมที่แท้จริงจะเริ่มขึ้นได้
 (โรบินสัน, 2555, น. 28-29)*

ข้อวิพากษ์ของโสเครตีสคือจุดเริ่มของการเกิดปรัชญาศีลธรรม (moral philosophy) และปรัชญาการเมือง (political philosophy) ที่เสนอหลักคุณธรรมและหลักการปกครองที่ไม่อิงความเชื่อทางศาสนาหรืออำนาจของเทพเจ้า แต่อิงการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งเป็นรากฐานของการเกิดแนวคิดปรัชญาศีลธรรมและปรัชญาการเมืองหลากหลายทฤษฎีในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ในยุคกลาง (Middle Ages) ได้มีการนำปรัชญาของเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) มาอธิบายให้เห็นเหตุผลของความมีอยู่จริงของพระเจ้าและประยุกต์สร้างแนวคิดปรัชญาการเมืองที่อิงหลักศาสนา เห็นได้ในงานของนักปรัชญาอิสลาม และนักปรัชญาคริสต์จำนวนมาก ภายใต้อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมของศาสนาคริสต์ในยุโรปตลอดยุคกลาง ได้ก่อให้เกิดการควบคุมทางความคิดความเชื่ออย่างสุดโต่ง ใครก็ตามที่เสนอความคิด ความเชื่อที่ขัดกับหลักศาสนาคริสต์ย่อมกลายเป็น “พวกนอกรีต” ถูกอำนาจศาสนจักรล่าแม่มดและ

ถูกประหารชีวิตด้วยการแขวนคอ เผาทั้งเป็นต่อหน้าสาธารณชนในนามของการปกป้องศรัทธาในพระเจ้า ยุคศาสนารุ่งเรืองจึงกลายเป็น “ยุคมืด” (Dark ages) มากกว่าจะก่อให้เกิดเสรีภาพและความเท่าเทียม

เมื่อเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) เหตุผลได้คืนชีพกลับมาตั้งคำถามต่อศรัทธาอีกครั้ง ประกอบกับเกิดการปฏิรูปศาสนา (Reformation) ที่นำโดยมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) ผู้ลุกขึ้นมาประท้วงการขายใบไถ่บาปของศาสนจักรโรมันคาทอลิก ทำให้เกิดการแยกนิกายใหม่คือนิกายโปรเตสแตนต์ และตามมาด้วยนิกายย่อยอื่นๆ อีกมาก ความหมายสำคัญของการปฏิรูปศาสนาคือ การยืนยันว่า “มนุษย์ทุกคนเสมอภาคกันในสายตาของพระเจ้า” และยืนยัน “สิทธิที่จะแปลความหมายของคำสอนในคัมภีร์ตามปัญญาแห่งมโนธรรมของตน และสิทธิที่จะกำหนดสถานะความสัมพันธ์ส่วนตัวของตนเองกับพระเจ้า” (ฮาร์มอน, 2555, น. 270) การยืนยันที่จะทำตามปัญญาแห่งมโนธรรม (conscience) ของตน ย่อมบ่งนัยสำคัญถึงการยืนยัน “เสรีภาพ” จากอำนาจบังคับศรัทธาของศาสนจักร

การปฏิรูปศาสนาที่บ่งนัยสำคัญของการยืนยันเสรีภาพดังกล่าว ได้ส่งผลโดยปริยายต่อแนวคิดปรัชญามนุษยนิยม (humanism) ซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่เชื่อว่ามนุษย์สามารถใช้เหตุผลของตนเองแสวงหาความจริงและสร้างความรู้เองได้ ให้ได้รับการเติมเต็ม นั่นคือ ทำให้ปรัชญามนุษยนิยมที่พัฒนาต่อมาในยุคสว่างทางปัญญา (the Enlightenment) ยืนยันว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการกำหนดเป้าหมายชีวิต คุณค่าทางศีลธรรม และอื่นๆ ให้กับตนเองได้อย่างหลากหลาย ไม่จำเป็นต้องเชื่อว่าเป้าหมายชีวิตและศีลธรรมถูกกำหนดไว้แบบเดียวอย่างตายตัวโดยพระเจ้า และเกิดปรัชญาเสรีนิยม (liberalism) ที่ยืนยันว่ามนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคล (individuality) ที่มีสิทธิและอำนาจเป็นของตนเอง อันแสดงถึงจินตนาการอัตลักษณ์ของมนุษย์

ในสภาวะสมัยใหม่ (modernity) ที่มีวุฒิภาวะ (maturity) ที่จะใช้ความคิด ความรู้ของตนเองต่างไปจากยุคกลาง

การเกิดขึ้นของศีลธรรมโลกวิสัย หรือ secular morality คือการเกิดขึ้นของศีลธรรมสมัยใหม่ที่อยู่บนฐานปรัชญามนุษยนิยมและเสรีนิยมที่ปฏิเสธอำนาจครอบงำของศาสนาหรือศีลธรรมศาสนาในความหมายแบบยุคกลาง⁹ นักปรัชญาเสรีนิยมอย่างรุสโซ (Jean Jacques Rousseau) ถือว่าเสรีภาพกับความเป็นมนุษย์และศีลธรรม ไม่อาจแยกขาดจากกันได้ เขาเขียนว่า

มนุษย์เกิดมาเสรี แต่เขาถูกพันธนาการอยู่ที่ทุกแห่งหน... การละทิ้งเสรีภาพนั้นคือการละทิ้งความเป็นคน และกระตังละทิ้งสิทธิและหน้าที่แห่งมนุษยชาติ...การละทิ้งนี้ย่อมขัดต่อธรรมชาติของมนุษย์ และการลบล้างเสรีภาพทั้งหมดออกไปจากเจตจำนงของเขา ก็คือการลบล้างศีลธรรมทั้งหมดออกไปจากการกระทำของเขา...(รุสโซ, 2550, น. 3, 14)

หมายความว่า มนุษย์มีศีลธรรมได้ ก็ต่อเมื่อเขาใช้เสรีภาพแห่งเจตจำนงที่จะทำสิ่งที่ถูกต้อง และสังคมที่มีความยุติธรรมและเสมอภาคเกิดขึ้นได้จากการที่ปัจเจกบุคคลใช้เสรีภาพในทางการเมืองเพื่อยืนยันเจตจำนงของตนให้กลายเป็นเจตจำนงทั่วไป (general will) ที่มุ่งปกป้องความยุติธรรมของสังคม สำหรับรุสโซแล้ว เสรีภาพจึงไม่ใช่เพียงว่าเราเป็นอิสระจากการถูกบังคับกดขี่ แต่หมายถึงการใช้ความเป็นอิสระนั้นกระทำการสิ่งที่ถูกต้องและปกป้องความยุติธรรมทางสังคม

⁹ ดู การอภิปรายเปรียบเทียบศีลธรรมศาสนากับศีลธรรมโลกวิสัย ใน Paul Cliteur, *The secular outlook: in defense of moral and political secularism*. Blackwell public philosophy: 2010, pp. 225-229.

ส่วนคานท์ (Immanuel Kant) ไม่เพียงแต่เห็นด้วยว่าเราควรมีเสรีภาพจากอำนาจครอบงำของศาสนจักรเพื่อจะตีความไบเบิลได้เอง แต่เสนอก้าวไปอีกขั้นว่า “การกระทำตามกฎศีลธรรมศาสนา” หรือคำสั่ง ขอบังคับของพระเจ้า ศาสนาจักร “ไม่ใช่การกระทำที่มีศีลธรรม” การกระทำที่มีศีลธรรมต้องเกิดจากอิสรภาพในการกำหนดตัวเองของบุคคล (autonomy) ไม่สักแต่ทำตามอิทธิพลศาสนา ความเชื่อ หรือประเพณีใดๆ แต่ต้องใช้เหตุผลของตนเองตัดสินใจว่า อะไรถูกหรือผิด และสร้างกฎศีลธรรมสากลขึ้นบนฐานของการเคารพความเสมอภาคและศักดิ์ศรีในตัวเองของมนุษย์ การกระทำที่มีศีลธรรม จึงหมายถึงการใช้เจตจำนงอิสระและถูกต้องของตนเอง (Good Will) ในการทำตามกฎศีลธรรมสากลที่เคารพความเสมอภาคและศักดิ์ศรีของมนุษย์¹⁰

ฉะนั้น “แกนกลางของศีลธรรมโลกวิสัย” จึงได้แก่ “เสรีภาพ” ดังที่มิลล์ (John Stuart Mill) เสนอว่าเสรีภาพมีคุณค่าทางศีลธรรม เพราะเป็นเงื่อนไขของการมีชีวิตที่มีโอกาสเรียนรู้ลองผิดลองถูกและพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพที่เป็นจริงของปัจเจกบุคคล และเป็นเงื่อนไขของประโยชน์สุขส่วนรวมหรือความก้าวหน้าของมนุษยชาติ¹¹ สำหรับมิลล์ “การบังคับให้คนใช้ชีวิตตามธรรมเนียม หรือจารีต หรือความเห็นกระแสหลักนั้นเป็นเรื่องที่ผิด เพราะส่งผลกีดกันไม่ให้เขาบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต” (แซนเดล, 2554, น. 72) ส่วนเสรีภาพทางความคิดเห็น เขายืนยันว่า ถ้ามีคนเพียงหนึ่งคนคิดต่างจากคนทั้งหมดในสังคม เขาย่อมมีเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นนั้นออกมา

¹⁰ ดูความคิดปรัชญาศีลธรรมของคานท์โดยละเอียดได้ใน Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, H.J. Paton (trans, analysed), (London: Hutchinson University Library, 1969).

¹¹ ดู John Stuart Mill, *On Liberty*, Currin V. Shields (ed.), (New York: Macmillan, 1986).

คนทั้งหมดในสังคมไม่มีสิทธิ์ใช้อำนาจเผด็จการเสียงข้างมากปิดปากเขาได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าบังเอิญเขาคนนั้นมีอำนาจ เขาก็ไม่มีสิทธิ์ใช้อำนาจเผด็จการปิดปากคนเห็นต่างเช่นกัน มิลล์ให้เหตุผลว่า

ความเห็นต่างอาจปรากฏว่าเป็นความจริง หรือมีส่วนจริง ดังนั้น จึงช่วยปรับปรุงแก้ไขความเห็นกระแสหลักได้ และต่อให้มันไม่จริง การนำความเห็นกระแสหลักมาสู่การปะทะสังสรรค์ทางความคิดจะช่วยป้องกันไม่ให้นั้นแข็งตัวเป็นลัทธิคดขี่และอคติ สุดท้าย สังคมที่บังคับให้สมาชิกทำตามธรรมเนียมและจารีตต่างๆ สุ่มเสี่ยงว่าจะตกอยู่ในภาวะทำตามๆ กันไปอย่างโง่เขลา ขาดพลังและความมีชีวิตชีวาซึ่งขับเคลื่อนพัฒนาสังคม (แซนเดล, 2554, น. 19)

ในทัศนะของมิลล์ บังคับบุคคลใช้เสรีภาพในการดำเนินชีวิต เสรีภาพทางความคิดเห็น ทางการเมือง ทางศาสนาได้เต็มที่ *ตราบที่ไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่นและก่ออันตรายทางกายภาพแก่คนอื่น โดยเฉพาะเสรีภาพทางความคิดเห็น หรือ “เสรีภาพในการพูด” (free speech) ในทัศนะของมิลล์ย่อมสอดคล้องกับหลักการที่ว่า “ถึงข้าจะเดียดฉันท์สิ่งที่ท่านพูด แต่จักขอกปกป้องสิทธิที่จะพูดของท่านไว้ด้วยชีวิต” (ไนเจล, 2560, น. 17) หลักการนี้ถูกรับรองโดยปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ข้อที่ 19 ความว่า*

ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งความเห็นและการแสดงออก ทั้งนี้ สิทธินี้รวมถึงอิสรภาพที่จะถือเอาความเห็น โดยปราศจากการแทรกแซง และที่จะแสวงหา รับ และส่งข้อมูลข่าวสารและข้อคิดผ่านสื่อใด และโดยไม่คำนึงถึงพรมแดน (ไนเจล, 2560, น. 18)

เหตุที่เสรีภาพทางความคิดเห็นมีความสำคัญมาก เพราะเป็นหลักการที่ขาดไม่ได้ต่อการสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการบัญญัติกฎหมาย การเสนอนโยบายสาธารณะในระบอบประชาธิปไตย ดังที่ดวอร์คิน (Ronald Dworkin) เขียนไว้ว่า

เสรีภาพในการพูดเป็นเงื่อนไขหนึ่งของรัฐบาลที่มีความชอบธรรม กฎหมายและนโยบายใดๆ จะไร้ซึ่งความชอบธรรม หากไม่ได้มาจากการรับรองผ่านกระบวนการประชาธิปไตย และกระบวนการก็จะเป็นประชาธิปไตยเลย หากรัฐบาลสกัดกั้นไม่ให้บุคคลแสดงความเชื่อของตนว่ากฎหมายและนโยบายต่างๆ ควรจะเป็นอย่างไร (ไนเจล, 2560, น. 21)

และเสรีภาพเป็นภารกิจที่เราต้องทำให้ปรากฏเป็นจริงสำหรับทุกคน โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง ดังฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เน้นว่า “การเมืองคือการแสดงออกซึ่งเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ ไม่ใช่ในฐานะข้อเท็จจริงที่มีอยู่แล้ว แต่เป็นภารกิจที่กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งถูกกำหนดมาจากการตระหนักว่า ‘ไม่มีใครมีเสรีภาพ จนกว่าเราทุกคนจะมีเสรีภาพ’ (No-one is free, until we are free) (ฟินเลย์สัน, 2559, น. 190)

จะเห็นว่าเสรีภาพในกรอบคิดศีลธรรมโลกวิสัย คือสิ่งบ่งบอกความเป็นมนุษย์และประโยชน์สุขส่วนรวม เราปกป้องความเป็นมนุษย์ของเราด้วยการใช้เสรีภาพกระทำสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรม ขณะเดียวกันเราปกป้องความยุติธรรมทางสังคม ประโยชน์สุขของส่วนรวม หรือความก้าวหน้าของมนุษยชาติด้วยการใช้เสรีภาพแสดงเจตจำนงในเรื่องสาธารณะต่างๆ จึงไม่ใช่เพียงว่าเราต้องมีเสรีภาพเชิงลบ (negative freedom) คือมีอิสระจากการถูกบังคับ กดขี่ ปิดกั้นเท่านั้น

แต่เราต้องใช้เสรีภาพเชิงบวก (positive freedom) กระทำสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรม และปกป้องความยุติธรรม ประโยชน์สุขของสังคมและความก้าวหน้าของมนุษยชาติ บนฐานของการเคารพความเสมอภาคและศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วย พูดอีกอย่างว่า เสรีภาพในกรอบคิดศีลธรรมโลกวิสัยไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่มีอยู่แล้ว แต่เป็นคุณค่าเชิงอุดมคติ และเป็นสิ่งที่เราต้องใช้ให้เป็นจริง เสรีภาพอันเป็นแกนกลางของศีลธรรมโลกวิสัย จึงเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย และทำให้สิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ

บทส่งท้าย: จุดร่วมระหว่างศีลธรรมโลกวิสัยกับ ศีลธรรมศาสนา

เมื่อแนวคิดศีลธรรมโลกวิสัยกลายเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยสมัยใหม่ เท่ากับศีลธรรมโลกวิสัยกลายเป็น “ศีลธรรมทางสังคม” (social morality) แทนศีลธรรมศาสนาซึ่งได้ถูกถือว่ามี เป็นศีลธรรมตามความเชื่อส่วนบุคคล (individual morality) ทำให้เกิดการแยกศาสนาจากรัฐ (separation of church and state)¹² เกิดรัฐโลกวิสัย (secular state) ที่ปกครองด้วยหลักการทางโลก รักษาความเป็นกลาง, เสรีภาพ และความเสมอภาคในการนับถือและไม่นับถือศาสนา องค์กรศาสนาเป็นเอกชนที่ไม่มีอำนาจรัฐควบคุมความเชื่อและ

¹² การแยกศาสนาจากรัฐ หมายถึง “การแบ่งแยกสถาบันการปกครองออกจากสถาบันทางศาสนา เพื่อเป็นหลักประกันแก่เสรีภาพทางศาสนา รวมถึงเสรีภาพที่จะปฏิเสธทัศนคติทางศาสนาทั้งหมดด้วย รัฐต้องไม่แทรกแซงกิจการภายในของศาสนจักรและศาสนจักรต้องไม่แทรกแซงกิจการของรัฐด้วย” ดู โรเบิร์ต ออดี้, “การแบ่งแยกศาสนจักรออกจากรัฐ” แปลโดย วุฒิ เลิศสุขประเสริฐ ในอุกฤษฏ์ แพทย์น้อย (บรรณาธิการ), *ปรัชญากับอนาคตประชาธิปไตย*. (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2554), หน้า 347-373

ลงโทษคนที่ถูกกล่าวหาว่านอกกริต ส่วนรัฐยอมตัดสินปัญหาต่างๆ ด้วยหลักการโลกวิสัย เช่น จะไม่อ้างความเชื่อทางศาสนาติดกันผู้หญิง กัดกันคนรักร่วมเพศ จากสิทธิเท่าเทียมต่างๆ แต่อ้างอิงหลักการทางโลกคือหลักสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการแก้ปัญหาดังกล่าวและปัญหาอื่นๆ

ในยุคปัจจุบันศาสนายายามกลับมามีบทบาทในทางสังคมหรือในเรื่องสาธารณะต่างๆ แต่ยุโรปได้สรุปบทเรียนจากยุคกลางแล้ว ดังที่ฮัลโลเวย์เขียนว่า “เมื่อศาสนาเข้ามาควบคุมประเทศ มันพยายามบังคับให้ทุกคนทำตามคำสั่ง...” และเกิดปัญหาต่างๆ ดังที่อภิปรายมา ฉะนั้นศาสนาจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองเพื่อมีอำนาจรัฐ หรือเพื่อให้รัฐยกขึ้นเป็น “ศาสนาประจำชาติ” ไม่ได้ แต่ศาสนาจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองหรือเรื่องสาธารณะได้ ถ้าหากว่าศาสนิกของศาสนานั้นๆ สามารถตีความคำสอนศาสนาของตนให้สอดคล้องกับ “หลักการสากล” ที่เป็นธรรมกับคนทุกศาสนาและคนไม่มีศาสนาได้ ซึ่งแปลว่าต้องตีความศาสนาในทางสนับสนุนสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีของมนุษย์ ไม่ใช่อ้างศาสนาในทางเป็นอุปสรรคหรือลดทอนคุณค่าพื้นฐานดังกล่าว¹³

แต่ดังที่อภิปรายมาแล้วว่า ศาสนาไม่มีมีโนทัศน์สิทธิมนุษยชนตั้งแต่แรก และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศาสนาก็ดำเนินมาในทางสถาปนารัฐอำนาจนำทางการเมืองและวัฒนธรรมชนชั้น ที่ขัดหลักสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตามหากสามารถสลัดทิ้งประวัติศาสตร์เช่นนั้นได้ คือศาสนาจะไม่กลับไปกระทำซ้ำรอยเดิม นักวิชาการไทยและเทศก็เชื่อว่าสามารถตีความหลักคำสอนของ

¹³ ดู การอภิปรายประเด็นการอภิปรายดังกล่าวใน ไมเคิล แชนเดล, *ความยุติธรรม = Justice: What's the Right Thing to Do?...* และใน เจมส์ กอร์ดอน ฟินเลย์สัน, *ฮาเบอร์มาส: มนุษย์กับพื้นที่สาธารณะ...*

พระศาสนาสันับสนุนสิทธิมนุษยชนได้¹⁴ นักคิดตะวันตกสมัยใหม่ก็ตีความ God สนับสนุนสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคเป็นปกติ มีการใช้ความเชื่อในพระเจ้า สนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่นการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา การต่อสู้เพื่อสิทธิเท่าเทียมของคนผิวดำที่นำโดยมาร์ติน ลูเธอร์ คิง หรือในอินเดีย มหาตมะ คานธี ใช้ศาสนาสันับสนุนแนวทางอหิงสา-สันติวิธี เป็นต้น แต่ถ้าศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองและความขัดแย้งในวิถีที่ยึดความเชื่อที่สวนทางกับ หลักสิทธิมนุษยชน ย่อมจะทำให้การเมืองกลายเป็นเรื่องความเชื่อที่สุดโต่ง ไร้เหตุผล และเติมเชื้อไฟแห่งความขัดแย้งและความรุนแรงที่ยากจะดับลงได้

อย่างไรก็ตาม ที่สังคมตะวันตกสมัยใหม่ตีความศาสนาสันสนับสนุนสิทธิ มนุษยชน หรือใช้ความเชื่อเรื่องพระเจ้าเคลื่อนไหวทางการเมืองเรียกร้องสิทธิ เท่าเทียมได้ และบทบาทผู้นำศาสนาก็พยายามปรับตัวไปในทางที่เคารพสิทธิ มนุษยชนมากขึ้น ก็เพราะรัฐกับศาสนจักรแยกเป็นอิสระจากกัน แต่ในศรีลังกา พม่า ไทย ที่รัฐกับศาสนจักรไม่ได้แยกเป็นอิสระจากกัน ศาสนามักมีบทบาท สนับสนุนความขัดแย้งและความรุนแรงระหว่างศาสนา ชาติพันธุ์ และมักเข้ามา เป็นพลังเคลื่อนไหวทางการเมืองสนับสนุนอุดมการณ์ชาตินิยม

---

¹⁴ ดู Sompam Promta, *An Essay Concerning Buddhist Ethics* (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2008), Peter Harvey, *An Introduction to Buddhist Ethics* (New York: Cambridge University Press, 2000) หนังสือสองเล่มนี้พูดถึง จริยศาสตร์ พุทธศาสนา และยืนยันว่าสามารถตีความคำสอนพุทธศาสนา สร้างปรัชญา การเมืองและสนับสนุนสิทธิมนุษยชนได้ แม้พุทธศาสนาจะไม่ได้มีโมโนทัศน์ “สิทธิ” เป็นต้น โดยตรง หรืองานตีความพุทธศาสนาสันสนับสนุนสิทธิมนุษยชนในไทย เช่น เสน่ห์ จามริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ, 2545) เป็นต้น.

ผู้เขียนขอทิ้งท้ายให้ช่วยกันคิดต่อว่า ถ้าหากชาวพุทธและศาสนาอื่นๆ ในสังคมไทยปัจจุบันยืนยันว่า คำสอนศาสนาตนไม่ขัดกับหลักสิทธิมนุษยชน คำถามคือ คำสอนศาสนาที่ว่าเป็นพลังในการแยกศาสนจักรกับรัฐให้เป็นอิสระจากกัน เพื่อให้สามารถสร้างความคิดและการเคลื่อนไหวทางสังคมในวิถีทางสนับสนุนสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยอย่างชอบธรรมและเป็นรูปธรรมได้อย่างไร

บรรณานุกรม

- แซนเดล, ไมเคิล. (2554). *ความยุติธรรม = Justice: What's the Right Thing to Do?* แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์.
- ไนเจล, วอร์เบอร์ตัน. (2560). *เสรีภาพในการพูด: ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย จอมพล พิทักษ์สันตโยธิน. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์ พับลิชชิง เฮาส์.
- พระไตรปิฎก เล่มที่ 14, 28.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *สิทธิมนุษยชน: สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2540). *ปรัชญากรีก: ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันออก*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ฟินเลย์สัน, เจมส์ กอร์ดอน. (2559). *ฮาเบอร์มาส: มนุษย์กับพื้นที่สาธารณะ* แปลโดย วรารักษ์ เฉลิมพันธุ์ศักดิ์.
- มิน็อก, เคนเนธ. (2559). *การเมือง: ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย กษิร ชิพเป็นสุข. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์.

- รูสโซ, ฌอง-ฌากส์. (2550). *สัญญาประชาคม/หลักแห่งสิทธิทางการเมือง*. แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท. กรุงเทพฯ: ทับหนังสือ.
- ไรท์, ไมเคิล. (2542). *ตะวันตกวิกฤตคริสต์ศาสนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โรบินสัน, เดฟ. (2555). *เพลโต*. แปลโดยภัทรรัตน์ สุวรรณวัฒนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- เสนห์ จามริก. (2545). *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. *ศาสนาสถาปนาการเมือง*. มติชนสุดสัปดาห์ (17-23 พ.ย. 2560).
- อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย (บรรณาธิการ). (2554). *ปรัชญากับอนาคตประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ฮัลโลเวย์, ริชาร์ด. (2560). *ศาสนา: ประวัติศาสตร์ศรัทธาแห่งมวลมนุษย์*. แปลโดย สุนันทา วรรณสินธ์ เบล. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชซิง เฮาส์.
- ฮาร์มอน, เอ็ม. เจ. (2555). *ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน*. แปลโดย เสนห์ จามริก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรธรรม.
- Cliteur, Paul. (2010). *The secular outlook : in defense of moral and political secularism*. Blackwell public philosophy.
- Harvey, Peter. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics*. New York : Cambridge University Press
- Kant, Immanuel. (1969). *Groundwork of the Metaphysic of Morals*. H.J. Paton (trans, analysed). London: Hutchinson University Library.

Mill, John Stuart. (1986). *On Liberty*. Currin V.Shields (ed). New York: Macmillan.

Somporn Promta. (2008). *An Essay Concerning Buddhist Ethics*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

“นักวิชาการชี้ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมืออุดมการณ์ในสังคม-ดึงสถาบันสงฆ์รับใช้นโยบายการเมือง” https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1424559050 (สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2560)